

OTTERS OPSPOREN:

ERVARINGEN IN HET EERSTE JAAR VAN UITZETTEN

D.R. Lammertsma, F.J.J. Niewold, H.A.H. Jansman & A.T. Kuiters

In 1989 werd de otter *Lutra lutra* in Nederland uitgestorven verklaard en tegelijkertijd werd een begin gemaakt met de voorbereidingen voor zijn herintroductie. In juli 2002 was het eindelijk zover. De eerste otters werden, in het kader van de herintroductie van de otter in Nederland, losgelaten in de Weerribben (zie ook Zoogdier 13 [2 en 4]). Belangrijk onderdeel van het project is de monitoring van de uitgezette otters.

De start

Het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij gaf in 2002 de Stichting Otterstation Nederland (SON) opdracht om 'wildvangotters' te leveren. Alterra was verantwoordelijk voor het uitzetten en de monitoring. Het project werd uitgevoerd conform de Wet op de Dierproeven en de Flora- en faunawet. Omdat er in Letland en Wit-Rusland, in eerste instantie, slechts drie otters werden gevangen, werden daarnaast in de Weerribben vier otters uit gevangenschap uitgezet (tabel 1). Een tweede lichting van acht otters (allemaal 'wildvang') werd in het najaar uitgezet. Na aankomst in Nederland en enkele dagen acclimatiseren, kregen de dieren in de buikholte een zender geïmplanteerd en een transponder geïnjecteerd. Na enkele dagen voor herstel werden de dieren getransporteerd naar het uitzetgebied en daar vrijgelaten. De zeven dieren van de eerste lichting zijn in de Weerribben op drie locaties vrijgelaten. De tweede lichting werd op 28 oktober en 3 november in de Weerribben losgelaten, aan de rand van de activiteitsgebieden van de reeds aanwezige otters.

Telemetrie

De zenders, die in de buikholte van de otters zijn geïmplanteerd, reageren op fluctuaties van de lichaamstemperatuur van de dieren. De puls frequentie van de zender geeft aan of een dier actief is

(hoge temperatuur dus hoge puls frequentie), in rust is (verlaagde puls frequentie) of dood is (sterk verlaagde puls frequentie). De gebruikte zenders hebben een bereik van 500-1500 meter.

Telemetrisch opsporen van met zenders uitgeruste otters gebeurde vooral vanuit de auto of de boot. Wanneer otters grote afstanden aflegden en niet meer teruggevonden werden met auto of boot, werd een groot gebied met een vliegtuig afgezocht. Voordeel van het gebruik van een vliegtuig is, dat het bereik van de zenders aanzienlijk toeneemt: tot 1,5 à 3 kilometer. Daardoor kan binnen een korte tijd een groot gebied worden afgezocht. Opsporingsvluchten vonden, met wisselend resultaat, plaats boven Overijssel, Friesland, Groningen en Flevoland. Wanneer een dier werd teruggevonden werd diezelfde dag met de auto een exacte plaatsbepaling uitgevoerd.

In de eerste fase na het uitzetten werden de otters vrijwel continue gevolgd, terwijl zij het gebied verkenden. Dit nam enkele weken in beslag voordat zij zich in een eigen gebiedje vestigden. Hierna werden de dieren extensiever gevolgd en heeft de monitoring zich meer toegespitst op het terreingebruik en het activiteitspatroon van de verschillende otters. Meerdere malen per week werden de dagrustplaatsen bepaald en werden één of meerdere dieren gedurende (een deel van) de nacht gevolgd (otters zijn nachtactieve dieren).

otter	herkomst	afstand	vestiging
<i>uitgezet voorjaar:</i>			
<i>vrouwtjes</i>			
A00	Wit-Rusland	(1,0)	Contact verloren
A01	Wit-Rusland	5,0	Vestiging Weerribben na 35 dagen
A02	Letland	3,7	Vestiging Weerribben na 44 dagen
A03	Tsjechië	5,4	Vestiging Wieden na 40 dagen; Weerribben na 77 dagen
<i>mannetjes</i>			
A04	Tsjechië	8,7	Vestiging Rottige Meenthe na 74 dagen, dood
A05	Zweden	5,3	Vestiging Weerribben na 0 dagen
A06	Zweden	4,9	Vestiging Weerribben na 39 dagen
<i>uitgezet najaar:</i>			
<i>vrouwtjes</i>			
A07	Wit-Rusland	26,4	Contact verloren
A09	Letland	19,0	Contact verloren
A10	Letland	18,6	Contact verloren
A13	Letland	10,8	Vestiging Rottige Meenthe na 23 dagen, dood
A14	Letland	11,0	Contact verloren
<i>mannetjes</i>			
A08	Letland	5,3	Vestiging Wieden na 47 dagen
A11	Wit-Rusland	80,0	Contact verloren, dood
A12	Wit-Rusland	9,2	Vestiging Wieden na 18 dagen, in Weerribben na 85 dagen

Tabel 1. De uitgezette otters, met vermelding van land van herkomst, maximale afstand tot de uitzetplek (km) en vestigingsgeschiedenis.

De eerste lichting

In de eerste drie dagen na het uitzetten bleven de dieren in de buurt van de uitzetplek, op maximaal 800 meter afstand. Het gebied werd rustig verkend waarbij er tussen de dieren ontmoetingen plaatsvonden. Na ruim twee weken vertoonden de dieren meer activiteit. Het Tsjechische vrouwtje A03 had de Weerribben verlaten en bevond zich op de grens van de Weerribben en Wieden. Het algemene activiteitspatroon bleef in de eerste weken na het uitzetten gelijk. Per nacht legden de dieren afstanden af van hooguit 1-3 kilometer, dikwijls zelfs nog minder. Ze bleven vaak langdurig op ongeveer dezelfde plek. Geleidelijk aan werd het gehele gebied van de Weerribben verkend, waarbij het ruimtegebruik en het activiteitspatroon van de otters een grillig patroon hadden. Ze bleken een tijd lang in een beperkt gebied actief te zijn, om dan plotseling weer een ander gebied te verkennen of terug te keren naar een reeds eerder bezet gebied, waarbij interacties tussen individuen een belangrijke rol speelden. Binnen een eenmaal verkend gebied konden de dieren zich vrij snel verplaatsen (1-2 kilometer per uur). Dit gebeurde voornamelijk zwemmend en duikend, omdat de dichte begroeiing geen snelle verplaatsing op de oever toelaat. Nieuwe gebieden werden

steeds in een langzaam tempo verkend. Illustratief hierbij was een uitstapje dat A03 op 11 september 2002 maakte. Vanaf 18.45 tot 3.30 uur legde dit wijfje 7,6 kilometer af. Op de heenweg had dit dier een snelheid van 0,6 kilometer per uur, op de terugweg 1,9 kilometer per uur.

Van de eerste lichting vestigden alle dieren zich uiteindelijk in het uitzetgebied, op één dier na: kort na de uitzet verdween vrouwtje A00 uit de Weerribben. In de eerste drie weken was zij het minst actieve dier. Ze bestreek een klein gebied rond de uitzetplek. De laatste dag waarop zij gevolgd werd, bevond zij zich uiteindelijk buiten dit gebied, om de volgende dag onvindbaar te zijn. Er is vergeefs overal op geschikte plaatsen in de wijde omgeving gezocht, waaronder een groot deel van Friesland per vliegtuig. Van de eerste lichting bleven uiteindelijk vijf dieren over. Het Tsjechische mannetje A04 vestigde zich in de Rottige Meenthe. Nadat hij al enkele dagen zeer weinig actief was stierf hij op 15 oktober 2002 in zijn leger langs de oever. Pathologisch onderzoek van de diergeneeskundige faculteit van de Universiteit van Utrecht toonde aan dat het dier was gestorven aan een hepatitisinfectie met tumvorming.

De tweede lichting

De tweede lichting otters is eind oktober en begin november in twee groepen van vier vrijgelaten. De nestkisten werden op locatie geplaatst en geopend, waarna de

aanwezige mensen het terrein verlieten. Met behulp van een infraroodcamera konden de dieren bij het verlaten van de kisten worden gevolgd. Uiteindelijk verlieten alle otters in de nachtelijke uren de kist, de één snel, de ander zeer behoedzaam. Vlak voor het uitzetten werd de intensiteit van de monitoring van de reeds losgelaten otters verhoogd om een goed beeld te hebben van de activiteiten van de eerste lichting. Zo kon het effect van de nieuwkomers duidelijk worden vastgesteld. Het bewegingspatroon van de nieuwelingen verschilde in eerste instantie niet van dat van de dieren van de eerste lichting. De eerste nacht bleven alle dieren dicht bij de uitzetplek. In de daaropvolgende dagen werd langzaam en intensief een aantal plaatsen verkend, waarbij ontmoetingen plaatsvonden tussen de nieuwkomers en het gevestigde Tsjechisch wijfje A03 van de eerste lichting. De verkenning van het terrein door de nieuwkomers verliep anders dan bij de dieren van de eerste lichting. Klaarblijkelijk was door de al aanwezige otters een duidelijke infrastructuur van opgangen en wissels aangelegd waar de nieuwkomers van profiteerden.

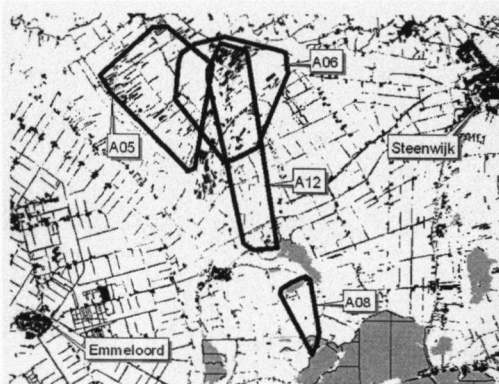
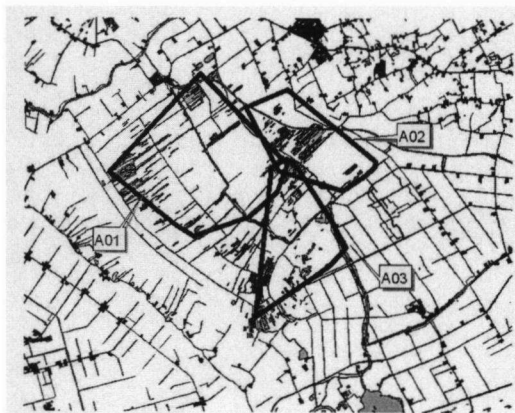
Na het uitzetten van de tweede lichting otters veranderde het bewegingspatroon van de eerste lichting in feite niet. De otters van de tweede lichting gedroegen zich daarentegen erg mobiel (tabel 1). Van deze lichting bleven uiteindelijk slechts twee mannetjes binnen het uitzetgebied. Het derde mannetje verdween al snel uit de Weerribben en werd niet meer teruggevonden, totdat hij op 31 januari 2003 bij Stedum werd doodgereden. Alle wijfjes zijn uiteindelijk ver weggetrokken en hebben zich ook niet in de direct aangrenzende gebieden gevestigd. Van de uitgezette vrouwtjes was er na een maand nog maar één (A13) in de Weerribben te vinden en wel aan de

Zwemmend het onbekende tegemoet.
Foto: Hugh Jansman

noordwestrand van het gebied. Ze vertrok in december 2002 naar de Rottige Meenthe, waar ze tot begin februari verbleef. In deze periode bestreek zij een betrekkelijk klein gebied. Ze maakte incidenteel uitstapjes naar de Weerribben en vertrok begin februari naar het Kuinderbos in de Noordoostpolder. Op 19 februari 2003 stierf ze als verkeersslachtoffer ten zuidwesten van Emmeloord. Een tweede vrouwtje (A10) verbleef een maand na het uitzetten in de Noordoostpolder in de omgeving van het Kuinderbos. Dit vrouwtje verbleef daar op verschillende plekken, onder andere in een poldersloot, de Kuinderplas en de Casteleijnsplas. Ze verdween in december 2002 en is tot op heden onvindbaar. De andere vrouwtjes, (A9 en A14), vertrokken beide richting Friesland. Zij verplaatsten zich geleidelijk, waarbij ze enkele dagen op bepaalde locaties

Figuur 1: ligging van de activiteitsgebieden van de gevestigde wijfjes (l) en mannetjes (r).

Weerribben vanuit het vliegtuig tijdens een opsporingsvlucht. Foto: Hugh Jansman

vertoefden, om zich daarna weer enkele kilometers te verplaatsen. Ze werden opgespoord in de eveneens geschikte ottergebieden van de Rottige Meenthe, De Odelamer en het Wester- en Oosterschar. Tot op heden is het onduidelijk waar zij zich ophouden. Het vijfde vrouwtje (A07) heeft eerst enkele uitstapjes gemaakt, onder andere naar de Wieden, maar kwam steeds weer in de Weerribben terug. Zij verdween medio december 2002 en werd een week later teruggevonden in de Noordoostpolder, even ten zuidoosten van Urk. Zij bevond zich langs een dichtgevroren tocht in de twee meter brede, ruige rietoevers. Eind januari 2003 verdween zij en werd niet meer teruggevonden.

De eerste ervaringen na het uitzetten. Foto: Hugh Jansman

Hoe staat het er nu voor?

Op basis van telemetrische gegevens blijkt de huidige populatie in de Weerribben te worden gevormd door de dieren die in juli 2002 zijn vrijgelaten, aangevuld met twee mannetjes van de tweede lichting. Het uiteindelijke succes van het eerste jaar van de herintroductie, gemeten als het percentage dieren dat zich in het uitzetgebied heeft gevestigd (47%), is vergelijkbaar met dat van andere, goed gedocumenteerde, succesvolle herintroducties in Spanje (Saavedra, 2002) en Zweden (Sjöåsen, 1996; 1997). De otters bewegen zich, naar verwachting, nog steeds binnen hun min of meer vaste leefgebieden in de Weerribben (fig. 1), zoals die in de periode januari-mei 2003 bepaald werd. De wijfjes bestrijken daarbij strikt gescheiden activiteitsgebieden, terwijl er bij de mannetjes sprake is van aanzienlijke overlap. Voortplanting werd tot op heden nog niet waargenomen.

Van vijf otters (één uit de eerste en vier uit de tweede lichting) ontbreekt nog steeds elk spoor. Zij zijn hoogstwaarschijnlijk verder getrokken dan ongeveer 50 kilometer rond het uitzetgebied, waarbinnen met behulp van vliegtuigen gezocht is. De aanrijding van het mannetje bij Stedum op ongeveer 80 kilometer van de uitzetplek, lijkt deze veronderstelling te bevestigen. Het zwervgedrag van zo'n aanzienlijk deel van de uitgezette otters geeft aan dat landelijke regelgeving, om voorzieningen voor visfinken (stopgrids), muskusratvallen, faunapassages en oeveraanpassingen gerealiseerd te krijgen, urgent is.

Op dit moment zijn vrijwel alle zenders uitgevallen, doordat de batterijen zijn uitgewerkt. Voor de monitoring zijn we nu aangewezen op sporenonderzoek. Met name het vinden van verse spraints (otterpoep) is hierbij van cruciaal belang. Met behulp van DNA-fingerprintingstechnieken kan uit verse spraints de identiteit van de desbetreffende otter worden achterhaald. Bovendien kan, met behulp van hormoonbepalingen, vastgesteld worden of dieren aan de voortplanting deelnemen (Jansman, 2000). Daarnaast zijn meldingen van ottersporen van belang. Eventuele meldingen kunnen gedaan worden op onze website, waar ook regelmatig wordt bericht over de voortgang van de herintroductie en het monitoringsonderzoek. Het adres is:

www.otter.alterra.nl.

Vervolg?

Tijdens de vangstacties in 2002 overleed een aantal otters. Hierop besloot minister Veerman van LNV, in afwachting van een uit te voeren evaluatie, om de wildvang stop te zetten. Deze evaluatie duurde te lang om in 2003 nog nieuwe otters uit te zetten. Het seizoen was te ver gevorderd om in Letland en Wit-Rusland nog otters te vangen. Omdat er ook geen dieren in gevangenschap beschikbaar waren, bleef versterking van de populatie dit jaar uit. Op basis van de resultaten tot nu toe heeft minister Veerman wel besloten om volgend jaar met het uitzetten van nieuwe otters verder te gaan.

Literatuur:

- Jansman, H., 2000. 'Moleculaire faecologie', een nieuwe onderzoeksmethode. *Zoogdier*, 11(1): 12-16.
- Saavedra, D., 2002. Reintroduction of the Eurasian otter (*Lutra lutra*) in Muga and Fluvia basins (North-eastern Spain): viability, development, monitoring and trends of the new population. PhD-Thesis, University of Girona.
- Sjöåsen, T., 1996. Survivorship of captive-bred and wild-caught reintroduced European otters in Sweden. *Biological Conservation*, 76: 161-165.
- Sjöåsen, T., 1997. Movements and establishment of reintroduced European otters *Lutra lutra*. *J. Appl. Ecology*, 34: 1070-1080.

Walter, J., 1989. De otter in perspectief; een perspectief voor de otter: herstelplan leefgebieden otter. Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, Den Haag.

D.R. Lammertsma
 Alterra, Research Instituut voor
 de Groene Ruimte
 Postbus 47
 6700 AA Wageningen
www.otter.alterra.nl

Het unieke bord dat in de Weerribben geplaatst is ter bescherming van overstekende otters.
 Foto: Hugh Jansman

Achtergrond

De otter wordt in ons waterrijke land gezien als graadmeter voor een goede waterkwaliteit en een schoon milieu. Een sterke achteruitgang, of zelfs verdwijning van de soort, wordt dan ook beschouwd als een belangrijk signaal voor een ondermaatse milieukwaliteit.

In 1989 werd in Friesland voor het laatst een verdronken otter in een visfuk aangetroffen. Tot 1992 zijn nog sporen gevonden van deze, inmiddels sterk geïsoleerde, restpopulatie. Daarna zijn nog incidenteel sporen van otters waargenomen in het Maasgebied van Zuid-Limburg.

In het Herstelplan Leefgebieden Otter (Walter, 1989) zou, binnen een periode van acht jaar vanaf het verschijnen in ons land, weer een geschikt leefklimaat voor de otter worden gecreëerd. Om te voldoen aan de voorwaarden en richtlijnen van de IUCN voor herintroductie, is in

het voorbereidingstraject binnen de verschillende werkgroepen onderzoek gericht naar, onder andere, de geschiktheid van potentiële uitzetgebieden en de oplossing van nog bestaande knelpunten, herkomst en aantal uit te zetten otters, te volgen uitzetstrategie en het monitoringsplan. Als geschiktste herintroductiegebied werden, in eerste instantie, de Weerribben en Wieden aangewezen, in het laagveengebied van Noordwest-Overijssel. Er werd veel aandacht besteed aan de waterkwaliteit. Vooral de gehalten aan PCB's in vis waren te hoog. Deze zijn het afgelopen decennium aanzienlijk afgenomen. In de laatste jaren voor het uitzetten werden bovendien in de Wieden en Weerribben de fuiken voorzien van 'stopgrids' om verdrinking van otters te voorkomen. Ook werden in het uitzetgebied rasters en faunavoorzieningen aangebracht langs drukke doorgaande provinciale wegen.